

بحث نبض های ترکیبی کتاب قانون و مقایسه آن با کتب جدید پزشکی

(^۱) دکتر رضا ماستری فراهانی

(^۲) دکتر محمد علی امامی میبدی*

(۱) گروه علوم تشریحی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، عضو گروه طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی کرمان

(۲) گروه علوم تشریحی دانشگاه علوم پزشکی کرمان، مدیر گروه طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی کرمان

چکیده:

منابع و ماخذ تاریخ پزشکی، کتاب قانون را به عنوان یکی از مراجع معتبر علمی ذکر می کنند که نقش مهمی در پیشرفت و ترقی دانش پزشکی داشته است، در این کتاب مبحث نبض مشتمل بر نوزده فصل مورد بررسی قرار گرفته است. در اهمیت نبض ذکر این نکته کافی است که یکی از چند نشانه های حیاتی است که جهت پیگیری سیر بیماری، بطور روزمره و مداوم در پرونده بیمار ثبتی گردد و انجمن قلب آمریکا استفاده از آنرا توصیه نموده است. در شبکه جهانی اطلاع رسانی نشانه های متعددی از مراکز تحقیقات نبض وجود دارد که بعضی از آنها در مورد نبض در طب سنتی است و مراکز پژوهشی چندین کشور از جمله هندوستان، استرالیا و یونان، سایت هایی در مورد نبض در کتاب قانون ایجاد نموده اند و همچنین در چند سال اخیر در دانشکده پزشکی هاروارد انیستیتوی جهت بررسی طب سنتی ایجاد شده و پژوهشگران آن انیستیتو تجارب و ظرائف طب سنتی را با روشها و وسایل جدید ترکیب و جهت معالجات بیماران بکار می برند.

روش و ابزار: طی یک بررسی گذشته نگر مبحث نبض های ترکیبی کتاب قانون مورد مطالعه قرار گرفت و مطالب آن با موارد مشابه در جدیدترین کتب پزشکی مورد مقایسه قرار گرفت.

* نشانی مکاتبات: تهران - دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، دانشکده پزشکی، گروه علوم تشریحی،

یافته ها: در این تحقیق مشاهده شد که موضوعات مطرح شده در مبحث نبض کتاب قانون مانند نبض آهوئی (غزالی)، نبض موجی، نبض کرمی، نبض مورچگی (نملی) نبض اره ای، نبض منشاری، نبض دم موشی، نبض جوالدوزی (مسلی) نبض دو ضربه ای و غیره، امروزه در کتب جدید پزشکی با اسامی یکسان و یا مشابه مانند

Waving pulse, Formican pulse, Gazelle pulse, Vermicular pulse, mouse Tail pulse
مورد بررسی قرار گرفته است.

نتایج: بررسی مبحث نبض های ترکیبی کتاب قانون و مقایسه آن با مطالب مشابه در کتب جدید پزشکی نشان می دهد که با وجود بیش از هزار سال فاصله از زمان تالیف کتاب قانون، مبحث نبض این کتاب تازگی خود را حفظ نموده و در کتابهای جدید پزشکی موضوع و مباحث نبض ترکیبی مورد بررسی و تائید متخصصان است و در مراکز پژوهشی پیشرفته تحت تحقیق می باشد. که این مطلب حاکی از پایه علمی قوی طب سنتی کشور ما و به ویژه دانشمندان برجسته ای مانند ابن سینا می باشد.

واژگان کلیدی: نبض، قانون، ابن سینا، طب سنتی.

مقدمه:

ابن سینا بزرگترین دانشمند ایران و از متفکران و دانشمندان عالیقدر دنیاست و کتاب جامع طبی قانون وی اولین کتاب طبی است که در اروپا به زبان لاتین ترجمه و طبع گردیده است (۱).

ابن سینا را به سبب تالیف این کتاب گاه جالینوس اسلام نامیده اند (۲). فصل سوم از کتاب اول قانون شامل مبحث نبض های ترکیبی با نام است. در بیان اهمیت مبحث نبض ذکر این جمله کافی است که نبض جزو چند علامت حیاتی است که به صورت مستمر در پرونده بیمار ثبت میگردد و در مطالعه سیر بیماری از آن استفاده می شود (۳).

امروزه دستگاههای نبض نگاری و نبض سنجی جدید، ثبت و ضبط وضعیت نبض بیماران را بصورت رایانه ای و دیجیتالی انجام می دهند و بدین وسیله اطلاعات دقیقی از وضعیت بیماران قلبی عروقی بدست می آید (۴). و انجمن قلب آمریکا کاربرد دستگاههای نبض سنجی SPHYGMOMETRY را برای بیماران مبتلا به فشار خون توصیه نموده است (۵).

البته با وجود دستگاههای مذکور پزشکان ترجیح می دهند که در اولین مرحله معاینه شخصا نبض بیمار را گرفته و بررسی نمایند تا بلافاصله وضعیت مریض خود را مطالعه نمایند و استفاده از ابزارهای کمکی را به مراحل بعد محول نمایند. به همین دلیل در کتاب معتبر قلب و عروق چنین آمده است که: هنوز هیچ نشانه جسمانی که اساسی تر یا مهمتر از نبض شریانی باشد در پزشکی وجود ندارد (۶). و در آخرین چاپ کتاب مرجع معاینه فیزیکی چنین نگاشته شده است که: تمرین های دقیق انگشتان آموزش دیده پزشک حساسترین ابزار آزمایش نبض است و هنر باستانی گرفتن نبض هنوز هم کاربردهای بالینی مهمی دارد و در معاینه مستقیم نبض می توان کاملترین و دقیق ترین اطلاعات را از وضعیت بیمار بدست آورد (۷). با توجه به نکات مذکور و با عنایت به اینکه مطالعه منابع طب سنتی جزو اولویت های پژوهشی دانشگاه های علوم پزشکی کشور می باشد (۸). و به علاوه امروزه مبحث نبض قانون مورد توجه محققان کشورهای مختلف قرار گرفته و سایت های متعددی در این زمینه ایجاد شده است (۹). این مقاله جهت بررسی و مقایسه مبحث نبض قانون با جدیدترین منابع و مآخذ پزشکی نگاشته شده است.

روش ابزار

این بررسی از نوع گذشته نگر بوده و به روش مقابله و مقایسه انجام شده است. در این مطالعه مبحث نبض های ترکیبی با نام کتاب قانون با مباحث مشابه از کتابهای معتبر پزشکی نوین مورد مقایسه و مقابله قرار گرفته است. در این مقاله عبارات مربوط به

کتاب ابن سینا از کتاب اول قانون در طب چاپ چهارم، انتشارات سروش، ترجمه عبدالرحیمی شرفکندی (هه ژار) استخراج گردید. (۱۰) و در موارد نادر از نسخه خطی فارسی رساله نبض شماره ثبت عمومی ۵۰۹۷ آستان قدس رضوی استفاده شده است (۱۱) جهت تسهیل در امر مقابله و مقایسه ابتدا عبارات قانون با حرف اختصاری (ق) و سپس جملات کتب های جدید پزشکی با حرف اختصاری (ج) نگاشته شده است. در موارد لزوم جهت اجتناب از اطاله جملات، بعضی عبارات به صورت اختصاری و یا مفهومی ذکر گردیده است. جهت سهولت رجوع در پایان هر عبارت قانون، صفحه مرجع با علامت اختصاری (ص) مشخص شده است.

یافته ها:

ق- کلیاتی درباره نبض، نبض عبارت است از حرکت آوندهای روح [رگهای جان] و از انبساط و انقباض تشکیل شده است (ص ۲۸۶).

ج- نبض انبساط و انقباض منظم و متواتر شریان است (۱۲).

ق- هر نبض از دو حرکت و دو آرامش ترکیب شده است. زیرا هر نبض دارای انبساط و انقباض است و بعد از هر یک از این دو حرکت باید آرامش وجود داشته باشد و هر نبض بعد از چهار بخش یعنی انبساط، آرامش، انقباض، آرامش به نبض دیگر می رسد (ص ۲۸۷).

ج- در سیکل نبض ابتدا فشار خون رگ بالا رفته و سبب انبساط رگ می شود و بعد فشار ثابت می ماند [معادل مرحله آرامش اول] سپس به سرعت فشار کم می شود و رگ منقبض می گردد و بعد به آرامی فشار کم می شود [معادل آرامش دوم] و سپس سیکل دیگر شروع می شود (۱۳).

ق- علت اینکه در بین اندامها، رگ ساعد جهت گرفتن نبض برگزیده شده است سه وجه است: آسان بدست آید، کمتر پنهان می شود و مقابل و نزدیک قلب است (ص ۲۸۸).

ج- نبض مچ را بخاطر آسان بودن دسترسی، عدم وجود پوشش ضخیم و راحتی بیمار می گیرند. (۱۴).

ق- گرفتن نبض موقعی انجام می گیرد که صاحب نبض از خشم، سرور، ورزش و هر واکنش دیگر به دور باشد. نه تازه سیرونه گرسنه نه تازه ترک عادت کرده و نه عادت تازه کسب کرده باشد (ص ۲۸۸).

ج- فعالیت بدنی و هیجان ضربان نبض را افزایش می دهد (۱۵).

ق- ده عامل در انواع نبض موثر است. اندازه انبساط، مقدار ضربه نبض به انگشت، اندازه حرکت، زمان حرکت، استحکام رگ، تهی بودن یا پر بودن رگ، گرمی و سردی طبع، زمان آرامش نبض، مرتب و نامرتب بودن، نظام، وزن نبض (ص ۲۸۸).

ج- ده نشانه و اندازه گیری و ارزیابی نبض:

کیفیت اتساع (مقدار دیاستول)، کیفیت برخورد ضربه نبض به انگشت آزمایشگر، مدت سیکل نبض، مدت سکون نبض، پر بودن یا خالی بودن رگ در فواصل نبض، قابلیت فشار پذیری رگ، مقدار رطوبت نبض، نظام مند بودن، ترتیب و بی ترتیبی، وزن (RHYTHM) نبض (۱۶).

ق- اندازه نبض را باید از اندازه طول عرض و ژرفای آن بدست آورد بدین ترتیب نه (۹) گونه نبض ساده وجود دارد: درازه کوتاه معتدل، پهن، تنگ، معتدل، پست، برجسته، معتدل (ص ۲۸۸).

ج- واریاسیونهای کیفی نبض: فاکتور طول: دراز، کوتاه، معتدل، فاکتور عرض: پهن، باریک، معتدل، فاکتور عمق: برجسته، فرورفته، معتدل (۱۷).

ق- نبض های ترکیبی آنقدر زیادند که نمی توان آنها را شمرد، بسیاری هنوز نامی ندارند، اما انواعی که دارای نام خاص هستند عبارتند از: نبض آهوئی، نبض موجی، نبض دم موشی، نبض جوالدوزی، نبض دوزبانی، نبض فترتی، نبض ترنجیده، نبض لرزنده، نبض تاب دار، نبض آشفته (صص ۵-۲۹۴).

ج- اسامی واریاسیونهای نبض:

Gazelle pulse ,undulalng p., wawing p., Formicans p.,(Fomicant p. ,antlike p. , low tens p.), biferious p. , (bisferiens p. , biferiens.p., bigeminal p., bigeminus p.,coupled p., digitalat p., duple-peaked p.) alternans p., vermicularis p., wormlike p., convulvie p.

بحث :

مرور یافته های مقاله نشان می دهد که مطالب و مفاهیم اساسی نبض که در کتاب قانون مندرج است یا منابع جدید پزشکی مطابقت دارد، و نکاتی مانند تعریف نبض، وجود مراحل انبساط و انقباض نبض، تقسیمات چهارگانه: انبساط، آرامش، انقباض، آرامش و علل گرفتن نبض رادیال مورد تأیید ماخذ پزشکی جدید است اگر چه در مورد عبارت

قانون که نبض ساعد در مقابل دل قرار دارد. در کتب جدید مطلبی وجود ندارد و شاید به تعریف وضعیت تشریحی بدن مربوط می شود. (چون در آن دوران اندامهای فوقانی در وضعیت تشریحی بصورت افقی در نظر گرفته می شدند و در این حالت شریان رادیال در محاذات و برابر قالب قرار می گیرد. و نکات مربوط به زمان گرفتن نبض و تاثیر عوامل هیجانی و عاطفی و فعالیت بدنی به نبض، با مندرجات کتب جدید پزشکی مطابقت می نماید.

همچنین ابن سینا در قانون ده عامل را در ایجاد انواع نبض موثر دانسته است مانند: اندازه انبساط و وزن، که منابع جدید این عوامل را با لغاتی مانند Rhythm, Quality of Expansion نام می برند، کتاب قانون عوامل طول و عرض و ژرفا را بر اندازه نبض دخیل می داند و در منابع جدید نیز با کلمات Length Factor, Withf., Depthf به آن عوامل اشاره می گردد. در کتاب قانون نام بعضی از انواع نبض های ترکیبی را ذکر می کند و با اسامی مانند نبض آهوئی (غزالی) نبض مورچه ای، نبض اره ای، این گونه نبض ها را نام می برد که در منابع جدید پزشکی نیز با اسامی مانند Gazelle pulse (نبض) Formicant P. (نبض مورچه ای)، Sawlike P. (نبض اره ای) از آنها یاد می شود.

با توجه به استحکام مبانی علمی طب سنتی و پایگاه علمی این کنگره و جایگاه علمی آن لازم است مسئولین محترم کنگره پیشنهاد موکد ریاست محترم مجلس شورای اسلامی ایران راجع به ایجاد یک موسسه علمی جهت مطالعات مربوط به طب سنتی وابسته به دانشکده پزشکی یکی از دانشگاه های کشور (۱۹) را در قطعنامه کنگره درج نمایند.

مراجع:

- ۱-نجم آبادی ، محمود، تاریخ طب در ایران پس از اسلام، جلد دوم ، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم مهر ۱۳۶۲ ص ص ۵۶۹-۴۷۸.
- ۲-کالین ۱.، رنان، تاریخ علم کمبریج ، شرکت نشر مرکز چاپ اول ۱۳۶۶ تهران ص ۳۲۷.
- ۳-حلم سرشت، پیروش- دل پیشه، اسماعیل ، با همکاری خمسه، اکبر، بهداشت قلب، شرکت سهامی چهر، مهر ۱۳۶۶، ص ۶۲.
- ۸-عزیزی ، فریدون ، تعیین اولویت های تحقیقاتی گروه پزشکی، بولتن کمیسیون پزشکی ، معاونت پژوهشی وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی ، ۱۳۷۳ تهران، ص ۸.
- ۱۰- سینا، ابوعلی ، قانون در طب ، ترجمه شرفکندی ، عبدالرحمن (هه ژار) انتشارات سروش، چاپ چهارم ۱۳۶۶ تهران صص ۹۵-۲۸۷.
- ۱۱- سینا، ابوعلی ، رساله در نبض ،فارسی خط نسخ ۲۰ سطری ، شماره ۶۵۰، شماره عمومی ۵۰۹۷، واقف نادرشاه ، آستان قدس رضوی.
- ۱۹- حداد عادل، غلامعلی، دفاع از طب سنتی مجموعه مقالات درباره طب سنتی ایران، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۲ تهران، ص ۲۳.
- 4-Martin G.S. , T.John suttun , Textbook of Echocardiogrphy and Doppler in adults and childern , 2nd ed. , Blackwell Science inc. USA1996 pp 3-31.
- 5-Kirkendall W.M., Feinleib M., Freis E.D. et al , A.H.A. committiee report , Recommendation of Human blood pressure determination by sphygmomanometers, circulation 1980,62:1149 A.
- 6-Editor-in chief,J.Willis Hurst, the heart arteries and veins ,7th ed. ,international ed. Mcgraw-hill book co. , N.Y. 1990 p152.
- 7-Perloff, Joseph K.,physical Examinations of the heart and circulation, 3rd. ed.W.B. saunders co. philadelphia.2000,p5.
- 9-http://www.Google.com., search box , key word: traditionel pulse iagnosis.
- 12-Editorial board , Mossby's medical dictionry, 3rd ed.,C.V. mosby co. , st. louis,1990,pulse p.988.
- 13- Guyton, Arthurc C., textbook of medical phyiology, 8ed.W.B. saunders co.phildelphia ,1991,p162
- 14- Sokolow, Macilroy, Malcoom, B. Cheitin , Maurice, Meluind., cilinical cardiology, lange medical book,fifth ed., USA 1990 p46.

- 15- Desmond G.,J.campbell, James M., cardiology , 7th ed. WB saunders co. edingburg, 1998, p42
- 16-<http://www.unani.com>, techniques of pulse evaluation.
- 17 <http://www.unani.com>, quality of expansion.
- 18-william alexader newman, Dorland's illustrated medical dictionary, philadelphia W.B. saunders co. 1988,pp1388-9.